

relativnosti, te opstojimo “...ne prebivajući više ni u lijepom ni u ružnom, nego u nemogućnosti da o njima sudimo, osuđeni na ravnodušnost.” Oslobođanje na svim poljima života kojem nas je dovela modernost, pretvorilo je estetsko u transestetsko, seksualno u transseksualno - pitamo se jesmo li muškarac ili žena; u nestanku estetskih kriterija sve postaje umjetnost u kojoj nitko više ne može naći smisao i značenje. To je stanje nakon orgije (potpunog oslobođanja). Te ideje Baudrillard iznosi u knjigama **Prozirnost zla** (1990) i **Iluzija kraja** (1992) koje obrađuje i promišlja i u kasnijim djelima. Između ostalog, pokušava raščarati civilizacijsku opčinjenost načelom Dobra, koje postaje univerzalna zakonitost prema kojoj upravljamo svoje ponašanje. No, u strahu od načela Zla, koje nema moralnih implikacija, nestajemo u neodređenosti i ravnodušnosti koje ono prožima. U toj borbi sa Zlom subjekt lišen svake drugotnosti urušava se u sebe samoga i poništava se u autizmu.

U posljednjoj knjizi u izboru, **Nemoguća razmjena** (1999), Baudrillard se vraća temi razmjene kao osnovnog međuljudskog odnošenja. Danas je nastupilo doba nemoguće razmjene: “Kad više nema sustava unutarnje referentnosti, ni “prirodne” ekvivalentnosti, ni svrhovitosti s kojom bi se mogla ostvariti razmjena (primjerice, između informacije i stvarnog događaja) tada nastupa eksponencijalni stadij i spekulativni nered.” *Sve što se želi razmijeniti za nešto sudara se naposljetku o zid Nemoguća Razmjene.*

Ovaj izvrstan izbor Baudrillardovih najznačajnijih djela uveo nas je u neosporno bogati svijet postmoderne misli kroz prizmu odbacivanja slavni metanaracija kojima smo “podarili” svoje postojanje. Oslonivši se u svojim analizama na Nietzschea, kritizirajući zablude apostola istine i velikih teorija na tragu prosvjetiteljske vjere u napredak, Baudrillard otkriva svoju poziciju angažiranog teoretičara zapadne civilizacije koji napušta Istinu, Napredak i Značenje u korist Simulacije koja je progutala i posljednju nadu. Njegov fragmentarni i, često teško prohodan, stil ne

ostaje na proizvoljnoj šarolikosti ideja, već sadrži promišljene teorijske pretpostavke koje su konzistentno operacionalizirane jasnim i nedvosmislenim pojmovima. Njegova pozicija nije ona ravnodušnog promatrača, već ona zabrinutog intelektualca bez ambicije da spozna apsolutnu Istinu. Možda je najbolju ocjenu Baudrillarda izrekao Chris Royek (Horrocks, 2001.) kada ga opisuje poput “...čovjeka koji se svezao za jabol patološkoga društva te sve vidi bez iluzija i prihvaća da nema izlječenja nadohvat ruke”.

Terry Eagleton

IDEJA KULTURE

Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.,
174 str

Maša Grdešić

⇒ Ovih se dana na hrvatskome tržištu imamo prilike susresti s dvjema knjigama koje započinju istom rečenicom. Jedna, koja je upravo izašla iz tiska, uvod je u područje kulturalnih studija Deana Dude, a druga je *Ideja kulture* Terryja Eagletona. Spomenuta rečenica govori o tome da je kultura jedna od dviju ili tri najsloženijih riječi u engleskome jeziku i zapravo pripada Raymond Williamsu, iako Eagleton ne navodi njezino porijeklo. Osim nedostatka popisa literature i bi-ne bi citiranja izvora, u knjizi koja se bavi određivanjem i razvojem ideje kulture strahovito je upadljivo autorovo izbjegavanje upotrebe pojma *cultural studies*. Eagleton se tog naziva kloni kao da je kužan, a kada ga ipak odluči upotrijebiti, hrvatski se prijevod “kulturalna proučavanja” pokazuje kao neadakvatan. Kad je Eagleton 2000. gostovao u Zagrebu, hrvatski su kulturalni studiji bili u povojima, ali danas su već dovoljno ukorijenjeni da bi urednici prijevoda trebali biti obaviješteni o njima.

Eagleton ih je pak značajno više spominjao u svojoj *Književnoj teoriji* po kojoj

ga hrvatsko čitateljstvo poznaje i koja je osnovna literatura za kolegije iz teorije književnosti. *Književna teorija* pisana je pod velikim utjecajem kulturalnih studija, iako je po Deanu Dudi Eagleton sakrio “izvore, lekturu i suvremenike kao zmiya noge”. Tako u zadnjem poglavlju knjige traži napuštanje proučavanja visoke književnosti u korist bavljenja svim diskurzivnim praksama, i to metodama političke i feminističke kritike koje objedinjuje “krovnim” terminom kulturalnih studija. Eagleton ovdje još uvijek vjeruje u mogućnost “transformacije društva podijeljenog klasno i spolno”, odnosno u društvenu korisnost ovakve nove književne teorije, budući da su stare pomogle dovesti do sukobljenog i nuklearno naoružanog svijeta. Autor je bio spreman proglasiti smrt književnosti, ako bi ona dovela do oslobođenja radničke klase, odnosno pomogla “lavu da shvati da je jači od krotitelja”.

Teško se oteti dojmu da je u *Ideji kulture* Terry Eagleton postao takav krotitelj. Cijela je knjiga okupljena oko ideje da je postmoderno shvaćanje kulture ili kulturalni relativizam, a oba pojma stoje umjesto hipertrofiranih i podivljalih kulturalnih studija, preširoko, premalo kritično, i što je najgore, odgovorno za proizvodnju sve partikularnijih identiteta i sve većih razlika između pojedinaca. O toj je eksploziji kulturalnih studija često pisao Dean Duda imenujući fenomen “papagajstvom mentaliteta”. Kulturalni su studiji zaista svugdje, svi se njima bave, literatura je nepregledna i često nepromišljeno i površno napisana. U toj se zbrci nije lako snaći i odvojiti dobro od lošega. Nešto se slično dogodilo na forumu Filozofskog fakulteta kada je netko pitao smije li za časopis komparatista priložiti rad o “pljesnivljenju (*sic*) pekmeza prljavom žlicom”, te dobio duhoviti odgovor da može, jer zar nisu to kulturalni studiji. Kulturalni studiji možda jesu nedisciplinarni i interdisciplinarni, ali definitivno nisu “sve”, budući da imaju svoje porijeklo, žanrove, utjecaje i politiku teorije. Stoga se može reći da se Eagleton s pravom igra krotitelja jer

nas na taj način pokušava upozoriti na zloupotrebu kulturalnih studija. Naravno, pomalo je smiješno što je u ovu našu zabit to upozorenje u prijevodnome obliku stiglo prije bilo koje druge knjige iz područja. Dudina je knjiga izašla nekoliko mjeseci nakon Eagletona, a osim *Vizualne kulture* urednika Chrisa Jenksa i nekoliko tekstova po časopisima nije preveden niti jedan “klasičan” tekst kulturalnih studija. U takvoj je situaciji jednako besmisleno izdati knjigu koja se odnosi na neki kontekst bez predgovora/pogovora, a ne bi joj škodile niti suvislija lektura i korektura budući da je Fredric Jameson malo Frederic, a malo James, da knjiga *The Fateful Questions of Culture* Geoffreyja Hartmana postaje negdje “Sudbonosno pitanje kulture”, a drugdje “Trajna pitanja kulture”, te da se spominje nekakav “Virgilije” u sklopu ostalih srbizama poput “pakovanja” koji, iako nisam zagovornica jezičnog čistunstva, ipak paraju uši.

Eagletonova nam je knjiga tako stigla kao dragocjeno upozorenje da još jednom preispitamo svoja stajališta prije nego se omamljeni bacimo na kupovanje svih onih šarenih knjiga koje analiziraju popularnu kulturu i svakodnevni život. Međutim, neki njegovi stavovi ipak zvuče kao da dolaze od bijelog zapadnoeuropskog muškarca čija je jedina kvaliteta, kako drugdje sam ironično kaže, to što barem nije mrtav.

U prvome poglavlju Eagleton razmatra porijeklo riječi “kultura”, te objašnjava tri Williamsove definicije kulture. Prva kulturu vezuje uz civilizaciju, odnosno uz neku univerzalnu ljudskost i opći ljudski razvoj. Druga je izjednačava s umjetnošću, a treća, koja je najzanimljivija kulturalnim studijima, potječe iz romantizma i definira kulturu kao cjelokupni način života neke skupine ljudi. Ova posljednja definicija prema Eagletonu označava bit postmodernističkog shvaćanja kulture koje slavi kulturalni relativizam i pluralnost, te “umjesto da rastvara zasebne identitete, umnožava ih”. Eagletonu nije jasno zašto bi pluralnost trebala odmah biti vrijednost, budući da onda u sebe po definiciji

uključuje i “kulturu seksualnih psihopata”, a s time i moralni relativizam jer se na taj način razotkriva kao nekritična i pretolerantna. Slična se polemika razvila i unutar kulturalnih studija kada je najpoznatiji zagovornik kulturalnog populizma John Fiske optužen da nikada ne bi bilo javne televizije kad bi se svi držali njegova shvaćanja da gledatelji nisu kulturalne budale. Međutim, takve optužbe s druge strane moraju dovesti do ideje uvođenja popularnog kanona i policajca koji će odlučivati što je dobra, a što loša kultura. Izgleda da se Eagleton drage volje nudi za nositelja te funkcije.

Slično tome, Eagleton izbjegava uočiti vrijednost koju partikularni identiteti mogu imati za one koji ih donedavno nisu smjeli iskazivati. Kada tvrdi da je posebne (ugrožene, potisnute) identitete potrebno nadići, kao da zaboravlja na one koji su ih tek stekli (ili još nisu). Ovdje mi je najjednostavnije govoriti o Eagletonovu odnosu prema feminističkome pokretu koji je još u *Književnoj teoriji* optužio za sebičnost jer se bore za svoja prava, a zanemaruju ideju po kojoj će žene biti slobodne kada svi ljudi budu slobodni. Odgovor na ovu razglednicu iz utopije neka bude naslov knjige Juliet Mitchell *Women, the Longest Revolution* koji se simpatično poigrava nazivom znamenitog Williamsova djela.

Kroz ostala poglavlja autor nastavlja razvijati svoju tezu da je kultura kao umjetnost (odnosno Kultura) preusko poimanje kulture, a da je kultura kao sveukupni način života pretjerano široko shvaćanje pojma. Kada pokušava razgraničiti ono što ulazi u kulturu od onoga što ostaje izvan nje, u svom poznatom duhovitom stilu daje primjer “proizvodnje odvodnih crpki” kao nečeg neobilježenog kulturom. Međutim, čini se da i kanalizacija može pripadati kulturi, pogotovo ako je nemaš - kao Romi u Međimurju. Danas se Kultura shvaća samo kao jedna od kultura, te zvuči pomalo zastarjelo kada Eagleton govori o tome da Homer i sport nisu ista kulturalna kategorija. Nisu, ali zbog toga jer je malo kome stalo do Homera.

Prema kraju knjige Eagleton počinje zagovarati pažljivi povratak univerzalnome, odnosno onome što na primjeru socijalizma vidi kao “partikularizirani univerzalizam”, gdje bi kultura trebala odigrati ulogu veze između “specifične civilizacije i univerzalnoga čovječanstva”, to jest spojiti lokalno i univerzalno. Takva “zajednička kultura” traži pomoć prirode jer je biologija po Eagletonu osnovica koju dijele svi ljudi: “Zajednička se kultura može oblikovati jedino zahvaljujući činjenici da naša tijela u tako velikom broju pripadaju istoj vrsti.” Teško je ne gajiti sumnju prema takvom zajedništvu kada su “naša tijela” prečesto služila kao opravdanje za različite vrste ropstva i nepravdi. Ipak, Eagleton se ovdje protivi ideji kulturalizma da ne postoji tako nešto kao nevina i čista priroda i tvrdnji da je ona uvijek kulturalno proizvedena. Ironično je da pritom kao dokazni materijal koristi stihove o razlici između prirode i kulture iz Shakespeareova *Kralja Leara!* Sve je to u redu, ali zvuči jednako besmisleno kao Sokalova tvrdnja da se možemo slobodno baciti s dvadeset i prvog kata ako sumnjamo u postojanje sile gravitacije. Ne radi se o gravitaciji ili broju elektrona koji kruže oko nekog atoma, nego o povijesnim i društvenim uvjetima postojanja prirode, kako tvrdi Stanley Aronowitz. Nije stvar u tome da su žene biološki sposobne rađati djecu, nego u tome da ih mogu roditi isključivo obrijane, klistirane i bespomoćno ležeći na leđima.

Takva se zajednička kultura zapravo čini utopijskom projekcijom. Eagleton se u zadnjem poglavlju slaže s Williamsom da bi svi pripadnici društva trebali aktivno sudjelovati u kulturi, te da bi međusobnom suradnjom preoblikovali i preradili tradicionalne vrijednosti. Takva bi kulturalna praksa bila politička jer bi kolektivnom participacijom svi imali ravnopravan pristup, a Williams i Eagleton je vide u spoju kulturalnog pluralizma i socijalističke akcije. Zanimljivo je da Eagleton smatra kako će postmoderni kulturalizam morati propasti jer nema što za reći o gorućim svjetskim pitanjima ratova, gladi, siromaštva, bolesti,

dugova, droge, zaštite okoliša, itd. S time se možemo složiti, ali kako to da je tako siguran da će veliki utopijski projekt kolektivnog sudjelovanja u kulturi uspjeti spasiti svijet? Je li zaista takva apsolutna participacija moguća i zar nije uvijek netko isključen? Jako je teško ne biti sumnjičav prema "univerzalnome" kada takvi zajednički projekti uvijek nekoga isključuju - i to najčešće manjine, one bez političke moći. Hoće li Eagletonov "socijalizam" zaista biti iznad toga?

Eagleton čitateljima pruža neke vrijedne smjernice kada upozorava na opasnost koju šire nekritički kulturalni studiji, na problem prezira prema prirodi koji obilježava društvene znanosti i na tužnu činjenicu da svaka pojedinačna kultura postaje ponavljanje istog univerzalizma, što je vidljivo na primjeru drugog vala feminizma koji je zanemario daljnje razlike među ženama. Hrvatskim čitateljima može dati do znanja da je potreban oprez pri susretu sa širokim područjem kulturalnih studija (pogotovo s ozloglašenim američkim kulturalnim studijima), velika pažljivost i puno rada jer se kreću miniranim područjem. S druge strane, Eagleton ponekad zvuči reakcionarno, a njegov pokušaj nove definicije kulture problematično. Međutim, na ovom je mjestu moguć povratak birminghamskom Centru za suvremene kulturalne studije, prvenstveno želji Stuarta Halla da kulturalni studiji nešto promijene u svijetu, a zatim i njegovu pozivu "na nužnu skromnost teorije, nužnu skromnost kulturalnih studija kao intelektualnog projekta".

Zoran Kurelić

LIBERALIZAM SA SKEPTIČNIM LICEM

Barbat, Zagreb, 2002, 198 str.

Marko Grdešić

⇒ Pojam nesumjerljivosti u znanstveni svijet unijeli su Thomas Kuhn i Paul Feyerabend ranih šezdesetih godina prošlog stoljeća, oba se nadajući da će pomoću tog pojma moći riješiti probleme epistemologije i filozofije znanosti koji stoje pred njima. Kuhn ga je koristio da bi opisao komunikacijski ponor koji stoji pred znanstvenicima navodno iste discipline, primjerice fizičara newtonovskog i fizičara einsteinovskog usmjerenja. Ono što je htio pokazati jest to da oni uopće nisu fizičari na jednak način te, budući da im osnovni pojmovi znanstvene discipline, primjerice pojam mase, ne znače isto i ne odnose se na iste stvari, ne mogu naći zajednički jezik. Njihovi su svjetovi nesumjerljivi. Za Feyerabenda taj pojam može biti primijenjen i na kulturno-civilizacijske tradicije, kao što su, na primjer, praksa zapadne medicine i akupunktura. I njihovi su svjetovi nesumjerljivi. Može li se pak pojam nesumjerljivosti upotrijebiti i u političkim razmatranjima? Pokazati to zadaća je knjige Zorana Kurelića koja donosi prikaz teoretskih razmatranja četiri autora, Karla Poppera, Paula Feyerabenda, Alasdaira MacIntyreja i Richarda Rortyja. Kureličeva analiza je dvoslojna: prva je razina filozofije znanosti i epistemologije, a druga razina promatra konzekvence takvih razmatranja u domeni političkog. Svaki od spomenutih autora uz svoju filozofiju znanosti nudi i političku teoriju te drugu na ovaj ili onaj način izvodi iz prve. Promatrati samo jednu dalo bi nam polovičnu sliku, a upravo je pojam nesumjerljivosti veza između te dvije znanstvene discipline.

Zoran Kurelić je doktor znanosti i predavač na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu gdje izvodi nastavu na kolegiju "Metodologija političkih znanosti." Dosada